

KORUNMAYA MUHTAÇLIK OLGUSU VE TARİHSEL GELİŞİM SÜREÇLERİNİN SOSYOLOJİK BİR DEĞERLENDİRMESİ

A SOCIOLOGICAL EVALUATION OF THE NEED FOR PROTECTION AND
HISTORICAL DEVELOPMENT PROCESSES

Hakkı KALAYCI 

Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi Sosyoloji Bölümü,
hakkikalayci57@hotmail.com

Makale Geliş Tarihi: 6 Eylül 2022

Makale Kabul Tarihi: 16 Eylül 2022

Öz

Tarihsel gelişim süreçleri açısından incelendiğinde anlaşılmaktadır ki her toplumun kendine özgü oluşturduğu birtakım kurumlar ve bunlara özgü modeller vardır. Toplumda var olan her sosyal kurumun ortaya çıkması, gelişmesi ve modern anlamda var olan yeni birtakım kurumlara öncülük etmesi uzun bir tarihi sürecin sonucudur. Bütün sosyal kurumların tarihi, o toplumun yaşamış olduğu geçmiş tecrübeler ve uygulamalara dayanmaktadır. Zaten bir toplumsal kurumun işlevsel bir sürekliliğe sahip olarak içinde doğduğu topluma mâl olması, tarihsel kökenleri itibarıyla geçmişte kazandığı tecrübe ve o toplumun sosyokültürel yapısından beslenmesi ile doğru orantılıdır. Bu anlamda her toplumun kendine özgü yapısı içerisinde geliştirdiği uygulamalar çok çeşitlidir. Her toplumsal kurum içinde doğduğu toplumun sosyal yapısına uygun olarak meydana gelmiş ve o toplumun içinde kendini var edebilmiştir. Bu anlamda farklı kurumsal yapıların ortaya çıkması, toplumsal yapıların farklılığından kaynaklanmaktadır. Bu çalışmada da günümüz toplumlarında çeşitli formlarda var olan birtakım yardımlaşma kurumlarının geçirmiş olduğu çeşitli tarihsel aşamalar anlaşılmalı çalışılacaktır. Makalede özellikle toplumsal ve tarihsel açıdan sosyal hizmet kurumlarında korunmaya muhtaç çocukların toplumsal tarihsel olarak kurumsal bakımının geçirmiş olduğu aşamalar üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Korunmaya muhtaçlık, dışlanma, yetim çocuklar, sosyal dışlanma, toplumsal yapı.

Abstract

When examined in terms of historical development processes, it is understood that each society has some institutions and models specific to them. It is the result of a long historical process that every social institution existing in society emerges, develops and leads some new institutions that exist in the contemporary sense. The history of all social institutions is based on the very old experiences and practices of that society. The fact that a social institution has a functional continuity and belongs to the society in which it was born is directly proportional to the experience gained in the past due to its historical origins and its nourishment from the cultural structure of that society. In this sense, the practices developed by each society within its unique structure are very diverse. Every social institution has formed in accordance with the social structure of the society in which it was born and has been able to exist in that society. In this sense, the emergence of different institutional structures is due to the difference of social structures. In this study, it will be tried to understand the various historical stages that a number of mutual aid institutions, which exist in various forms in today's societies, have gone through. In particular, the social and historical stages of institutional care of children in need of protection from social service institutions will be emphasized.

Keywords: Need for protection, exclusion, orphaned children, social exclusion, social structure.

Giriş

Günümüz modern toplumlarında farklı formlarda görünen çeşitli sosyal hizmet ve bakım kurumları, ortaya ilk çıktıkları modellerden çok daha karmaşık bir yapıda ve çeşitlenen fonksiyonları açısından daha da komplike yapıdadır. Her insan gibi her toplum da birbirinden farklıdır. Bu farklılıklar içinden çıkmış oldukları toplumların geçirmiş oldukları tarihsel tecrübelerin farklılığından kaynaklanmaktadır. Sosyolojik olarak bütün toplumlarda gözlenebilen en temel kurumların birliği ve benzerliği, her toplumun farklı olsa da temel ihtiyaçlarının benzerliğinin bir sonucudur. Örneğin, eğitim, sağlık, hukuk, din, aile, ekonomi gibi temel kabul edilen kurumlar her toplumda var olagelen gereksinimlerinin sonucunda ortaya çıkmışlardır. Ama bu kurumlar aynı zamanda her toplumsal yapı içinde farklı formlarda ortaya çıkmaktadırlar. Bu anlamda aile yapılarından eğitim ve hukuk sistemlerine kadar her toplumda farklı formlar görmek mümkündür. Günümüz modern toplumlarında toplumların yapısal farklılıklarına rağmen bu kurumsal formların da eskisinden daha çok birbirine benzemesi söz konusu olmaktadır. Toplumsal yapıların farklılaşmasına karşın kurumsal yapıların benzer olmasının sebebi, modernizmin bir ideolojik ajan olarak algılanması ve bütün dünyayı etkilemesi ile ilgili olduğu düşünülebilir. Tarihsel süreç içinde bütün bu farklı kurumsal yapıların değişerek günümüz formlarına

ulaşması ve daha çok birbirine benzeşmesi 19. yüzyıl sonrasında daha yoğun olarak görülmektedir. Bu kurumsal benzeşme, gelişmiş Batı toplumları ile kurulan ilişkilerin derinliğine göre farklılık arz etmektedir. Her kurum, içinde doğduğu toplumun ihtiyaçları çerçevesinde şekillenmektedir. Bugün genel anlamda dünyada bir kurumsal benzeşmeden bahsedilebiliyorsa bu, insanların ve toplumların ihtiyaçlarının benzeşmesinin de bir sonucudur. Acaba farklı kurumların tarihsel anlamda görünümüleri ve günümüze taşıdıkları yeni formların ilksel şekilleri nasıldı? Bu sosyal tarihçilerin cevaplayabileceği bir sorudur. Burada bu sosyal kurumlardan biri olan korunmaya muhtaç çocukların tarihsel olarak hangi kurumsal bakımlarla desteklendikleri konusunda yaşanan tarihi tecrübe ve bu tecrübenin günümüz modern toplumlarında aldığı yeni şekiller üzerinde durulacaktır.

Sosyolojik Açıdan Korunmaya Muhtaçlık Olgusu

Çocuk, insanlığın her tarihsel döneminde ve her toplumda korunmasız ve bakıma muhtaç bir canlı olarak dünyaya gelir. Diğer canlı ve hayvanlardan farklı olarak, onun yürümesi, konuşması, dünyaya ayak uydurması ve içinde yaşadığı toplumun kültür ve normlarına sosyalleşme süreciyle uyum sağlaması için çok uzun bir zamana ihtiyacı vardır. Ergenlik diye tabir edilen ve çocuğun doğru ile yanlış fark edebileceği bir yaş olarak kabul edilen çağa gelebilmesi, günümüzde yaklaşık on beş yıl kadardır. Değişik toplum ve coğrafyalarda farklı gelişim/ergen hale gelme aşamaları olsa da genel kabul edilen; çocuğun ergen olma yaşı ve genç tabir edilen çağa gelmesi ortalama on beş yaş gibi uzun bir süredir. Bu süreçte çocuk çoğu ihtiyacı için başkasına muhtaçtır. Bu anlamda çocuğun hayatında bebeklikten yetişkin bir birey oluncaya kadarki süreçte en büyük rol ve en büyük sorumluluk, ailesine düşmektedir. Bu süreçte ailenin yokluğu ya da var olduğu halde çocuğun ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz olduğu durumlarda; çocuk da yalnız ve yetersiz yetişmektedir. İşte tam da böyle bir süreçte başkasının ve özellikle de ailesinin bakımından ve korunmasından uzak kaldığında ‘korunmaya muhtaçlık olgusu’ kavramsallaştırması ile ifade edilen sosyolojik bir olgu karşımıza çıkmaktadır. Bu sorun, toplumsal olarak çeşitli sebeplerle ortaya çıkan ailenin ya bilinçli ya da kendi iradeleri dışında dağılması ile sonuçlanan, ailenin varlığını devam ettirememesi sonucunda ortaya çıkan bir sorundur. Toplumun en temel kurumu olarak değerlendirilen aile çeşitli sebeplerle birliğini yitirdiği veya dağıldığı zaman çocuklar için korunmaya muhtaçlık ve korunmaya muhtaç çocuklar ortaya çıkmaktadır.

Çocuğun korunması, evrensel normlar çerçevesinde ya da içinde yaşadığı toplumun idealize ettiği gibi bir birey ve bir kimlik/kişilik sahibi olmasını

sağlayacak bakım ve korunma ile mümkün olabilir. Bu süreç sosyolojide kısaca, ‘çocuğun, toplumun sosyokültürel normlarına uyum sağlayabilen bir birey olması beklentisi’ olan, sosyalleşme süreci ile gerçekleşir. Bu süreç, çocuğa gösterilmesi gereken sevgi, şefkatten, onun zihinsel bedensel, sosyal ve ahlaki yönden yeterli bir birey ve yaşadığı topluma uyum sağlayabilecek kişilik/kimlik ve gelişimini tamamlamasına kadar gelişimini gerçekleştirme açısından önemlidir.

Çocuğun hem güvenliğinin sağlanması ve hem de bir yetişkin hâle gelinceye kadar korunması açısından aile en önemli kurumdur. Ancak bu her zaman istenildiği gibi mümkün olamamaktadır. Endüstri devrimiyle başlayan geleneksel toplumun değişmesi sonucu belki de dünyada çok şeyin değişmesi gerçekleşmiştir. Sanayinin gelişimiyle zorunlu olarak kır ve köylerden kentlere göç, kentlerin kendine özgü ekonomik sosyal ve kültürel sorunları aile kurumunda köklü değişmelere sebep olmuştur. Yaşanan çok hızlı değişim ve dönüşümler sonucunda bütün bu değişime uyum sağlayamayan ailelerde toplumsal ilişkilerden aile içi ve akrabalık ilişkilerine kadar çok şey değişime uğramıştır. Bütün bunların yanında anasız-babasız yetişen ve hatta bir ailesi olmaksızın sokağa bırakılan bebek/çocuk sayısındaki artışlar benzer süreci yaşayan toplumlarda ‘korunmaya muhtaç çocuk olgusu’nu ortaya çıkarmıştır.

“Korunmaya muhtaçlık olgusu” çok geniş bir kavramdır. En genel anlamıyla korunmaya muhtaçlık olgusunun biri toplumsal diğeri de hukuki olarak ifade edilen alanları içeren bir kapsama sahip olduğunu söylemek mümkündür. Çocuğun bedensel, ruhsal ve zihinsel olarak tam ve sağlıklı gelişmesini ifade eden toplumsal anlamı ile doğduğu ve bir kimlik sahibi olduğu andan itibaren, reşit yaşına gelinceye kadar olan korunmaya muhtaç olduğunu belirten ve çeşitli kanunlarla korunmasını emreden hukuken tanımlanan bir yanı vardır. Bu çerçevede hukuk açısından kavram, kısaca bir çocuğun kanunun emrettiği ölçüde özen ve bakım görmemesi sonucunda ruhsal bedensel ve zihinsel açıdan sağlık ve güvenliğinin tehlikeye düşmesini ifade etmektedir.

Korunmaya muhtaç çocukların bakım ve korunmasına ilişkin esaslar, 1983 yılında yürürlüğe giren 2828 sayılı SHÇEK Kanunu’na göre düzenlenmiştir. (Bu Kanunun adı “Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu” iken, 3/6/2011 tarihli ve 633 sayılı KHK’nin 35 inci maddesiyle metne işlendiği şekilde değiştirilmiştir).¹

¹<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2828&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>, Er. Tar. 08.09.2022

2828 sayılı SHÇEK Kanunu'nda; “korunmaya muhtaç çocuk” (‘Korunmaya ihtiyacı olan çocuk’ olarak değiştirilmiştir) ve şöyle tanımlanmıştır:

‘Beden, ruh ve ahlak gelişimleri veya şahsi güvenlikleri tehlikede olup;

1. Ana veya babasız, ana ve babasız,
2. Ana veya babası veya her ikisi de belli olmayan,
3. Ana ve babası veya her ikisi tarafından terkedilen,

4. Ana veya babası tarafından ihmal edilip; fuhuş, dilencilik, alkollü içkileri veya uyuşturucu maddeleri kullanma gibi her türlü sosyal tehlikelere ve kötü alışkanlıklara karşı savunmasız bırakılan ve başıboşluğa sürüklenen’ çocuklardır (SHÇEK, Madde 3).

Korunmaya muhtaçlık olgusunun ve özellikle de bir aile bakımından mahrum kalan çocukların her tarih ve toplumda var oldukları bilinmektedir. Bu mahrumiyeti telafi için geleneksel toplumlardan modern toplumlara kadar her seviyede birtakım kurumlar oluşturulmuştur. Bu kurumların, belgeler ışığında ortaya çıkan gerçeklerle, çok eski devirlerden beri çeşitli toplumlarda var olduğu da bilinmektedir. Bir olgunun özelliğini anlamak için tarihsel görünümüne bakmak, anlamak açısından önemlidir. Tarihsel olarak korunmaya muhtaçlık olgusunun ortaya çıkması ve toplumsal bakım kurumları tarafından sorumlulukların yerine getirilmesi devlete ait bir özellik olarak var olagelmiştir. Bu da ulus devlet öncesi yapılar da var olan kurumsal yapıların karşıladığı görevler arasında idi. Refah devleti, toplumda yaşayan bireylerin maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamak ve bireylerin doyumlarını sağlamak amacını güden bir sosyal devlet özelliğidir. Sosyal refah kavramı, geçmiş dönem toplumlarında farklı şekillerde var olagelmiş ve daha çok bir toplum ve devlet özelliği olarak ifade edilmiştir. Ama kavram daha çok modern ulus devletlerin ve onun motive ettiği anayasal hareketlerin yoğunlaştığı dönemlerde dolaşıma girmiştir. Sosyal refah uygulamaları aynı terimle ifade edilmese ve günümüz şartlarında ve imkânlarında olmasa da ve çeşitli toplumlarda farklı fonksiyonlar ifa ederek var olagelmiştir.

Bugün kabul gören çağdaş anlayışlara göre bütün modern toplumların en temel sorun veya görev alanlarından biri; halklarının sosyal refah seviyelerini arttırmak, onun yol açabileceği çeşitli sorunlarla ve bu çerçevede yoksullukla mücadele stratejileri geliştirmektir. Hatta günümüzde bu sorunla mücadeleyi devletler kendi anayasal görevleri olarak yapmakta ve bunu bir sosyal devlet yükümlülüğü olarak görmektedirler. Modern toplumlarda, beklenenin aksine geleneksel

toplumlarda var olandan daha fazla yoksulluk ve yoksunlukların artması ve çeşitlenmesi söz konusu olmuştur. Toplumlarda yaşanan sosyokültürel ve ekonomik yapıdaki değişimler karşısında, sosyal korunmaya muhtaç olanların sayısında da artışlar olmuştur. Bu sorunlarla geleneksel toplumlarda, çeşitli şekillerde başa çıkma yöntemleri geliştirilmiştir. Modern toplumlarda ise bu fonksiyonları yerine getirecek çeşitli kurumlar ihdas edilmiştir. Bu gereksinimde ortaya çıkan artış ve çeşitlenme dolayısıyla da buna paralel olarak sosyal devlet anlayışının hizmet yelpazesinde de çeşitlenmeler meydana gelmiştir. Bu kapsamda yaşanan bu değişimlere uygun olarak yeni çözüm yolları arama ve bulma isteği ve stratejileri de artış göstermiştir.

Sanayi devrimi, önce Batılı ülkelerin toplumsal yapısında ve sonrasında genel olarak bütün diğer toplumlarda önemli değişimler ve dönüşümlere sebep olmuştur. Endüstrileşmenin getirmiş olduğu yeni zenginlik ve refah artışı, geleneksel toplumlarda var olmayan yeni sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu sorunların en önemlileri; şehirleşmede yaşanan hızlı hareketlilik, göç hareketleri, çarpık kentleşme, gecekondulaşma, emek ve ücret dengesizlikleri, aile yapılarında oluşan değişimler, bireylerin ve toplumların yabancılaşması gibi en genelinden en bireyseline kadar birçok alandadır. Her sorun başka sorunlara da yol açarak geniş toplumsal kesimlerin bu sorunları farklı aşamalarda yaşamasına sebebiyet vermiştir. Bu çalışmanın konusunu teşkil eden korunmaya muhtaçlık olgusu, ülkemiz ve dünya toplumları için giderek artan bir yoğunluğa sahip olan ve aile parçalanması sonucu mağdur olan çocukların giderek toplumsal bir sorun olarak artmasıdır. Toplumda korunmaya muhtaçlık olgusunun kapsamı alanına parçalanmış aile çocukları, yaşlılar, bakıma muhtaç evsizler, fiziksel ya da ruhsal/mental engelliler öncelikle toplumsal olarak dikkat çeken gruplardır. Bu gruplar toplumsal olarak riskli gruplardır. Bu risk grupları bir taraftan bireysel zorluklarla baş etmeye çalışırken diğer taraftan da toplumun dışlama potansiyeli olan gruplardır. Risk grupları olarak da ifade edilen bu sosyal grupların yaşadıkları yoksulluk ve yoksunlukların yanında toplumsal dışlanma da yaşamaları, içinde buldukları zor durumu daha da güçleştirmektedir.

Çünkü sosyal dışlanma birey ya da toplumsal grupların fiziksel, ruhsal ya da toplumsal bir engelliliğe maruz kalma durumunu ifade etmektedir. Sosyal dışlanmaya maruz kalmış birey veya gruplar; eşitsizliğe uğramış, her türlü riske karşı korunmasız, savunmasız ve zayıf kişiler ve gruplardır. Modern dönemler, her türden dışlanmayı daha açık hale getirmiş, zenginlik ve refah toplumlarına rağmen risk gruplarındaki bireyleri daha fazla korumasız hale getirmiştir.

Korunmaya Muhtaçlık Olgusunun Tarihsel Gelişimi

Sosyolojik analizde korunmaya muhtaçlık, çeşitli sosyoekonomik ve kültürel yapının ürettiği bir olgudur. Her toplum birbirinden farklı olduğu gibi insan ilişkilerinin düzenlenmiş bir formu olan kurumlar da farklılık arz etmektedir. Korunmaya muhtaçlık olgusu da her toplumsal yapıda var olabilen bir olgu olmakta temel olarak benzerlikler gösterse de olgunun ortaya çıkmasına sebep olan faktörler ve sonuçları açısından önemli farklılıklar gösterebilmektedir.

Toplumda, belirli insan gruplarının istihdam sahalarından dışlanması ve gelişen zenginlik ve refahtan daha az pay almaları olarak tanımlanan 'sosyal dışlanma', bireysel hataların sonucu değil ama daha çok yapısal sorunların bir sonucu olarak meydana gelmektedir. Cılgı'ya (1986:31) göre de korunmaya muhtaçlık olgusu, insan-insan ilişkileri ve insan-doğa ilişkilerden ve bu ilişkiler sonucu ortaya çıkabilecek çelişkilerden kaynaklanan toplumsal bir sorundur. Bu ilişkilerin ortaya çıkardığı muhtemel çelişkiler, toplumsal sorunların kaynağı olmaktadır. Bu çerçevede korunma olgusu; insan, toplum ve doğa ilişkilerinin sonucunda ortaya çıkan ve bütün bu yapılara özgü bir sorunlar seti olarak dikkat çekmektedir.

Korunmaya muhtaçlık olgusu çok boyutları olan bir sorundur. Özellikle bu sorunun çocuklarla ilgili boyutu, toplumsal yapı içerisinde aile üyelerinin isteyerek dağılması ya da aile üyelerinin özellikle de anne babaların çoğu zaman ölmeleri sonucu aile bütünlüğünün korunamaması halinde ortaya çıkan bir olgudur.

Toplumsal olarak en temel bir kurum olan aile, psikososyal anlamda birçok fonksiyonu olan bir yapıdır. Aile kurumu çeşitli sebeplerle birliğini yitirdiği ve dağıldığında yapının en zayıf halkası olarak nitelendirilebileceğimiz en korunmasız üyeleri çocuklar olmaktadır.

Korunmaya muhtaçlık olgusu, sorunu bireysel ve toplumsal sonuçları açısından, alınması gereken birçok tedbir alanına işaret etmektedir. Hem toplumsal ve hem de bireysel sonuçları ile toplumsal yapıyı etkileyen sosyal dışlanma olgusu kapsamına giren risk gruplarında bulunan insanların ortak özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. İçinde yaşadıkları topluma yabancılaşma,
2. Kendilerini, başıboş, zayıf, sahipsiz, hamisiz ve çaresiz hissetmeleri,
3. Toplum içinde çeşitli sosyal gruplara dahil olmakta uyum zorlukları yaşamalarıdır.

Bütün bunların yanında risk grubu içinde bulunan bu insanları tehdit eden ve toplumda gayri meşru işler olarak da ifade edilen fuhuş, alkol, hırsızlık gibi ahlak dışı yollara sapma halleri ile de karşı karşıyadırlar (Seyyar, 2004b:47). Sosyal hayatta karşılaştıkları zorluklar nedeniyle oluşan dışlanma ve sosyal risk grupları, bireysel özellikleri açısından da içinde buldukları risk gruplarını besleyen bir yapı oluşturmaktadır. Bu çerçevede toplum içinde dışlanma sonucu ortaya çıkan çeşitli davranış özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür: Kişinin yetersizlik duygusu sonucu özgüvenini yitirmesi ve bununla oluşan aşağılık kompleksi yine benliğini yetersizlik duygusuyla aşağı görmesi ya da hissetmesi ve bütün bunların sonucunda da oluşan kaygı bozukluğu, belirsizlik ve güvensizlik duygularının beslediği davranış bozuklukları, bunlardan birkaçıdır (Seyyar, 2003: 54).

‘David Gordon ve arkadaşları, yaptıkları bir araştırmada, toplumsal dışlanmayı dört boyutta incelemiştir:

- 1-Yeterli kaynak ve gelirden yoksun olma ve dışlanma,
- 2-İş piyasalarından dışlanma,
- 3-Toplumsal ilişkilerden dışlanma ve
- 4-Sosyal hizmetlerden dışlanma” (Gordon ve diğerleri; 2000 Akt.: Anthony Giddens, 2008, 402-403).

Bu risk gruplarının içinde en zayıf halka ve korunmaya en muhtaç olanlar ise çocuklardır. Toplumsal yapı içinde mağdur olan çocukların korunmasına yönelik faaliyetler çok eski zamanlara kadar uzanan bir tarihsel derinliğe sahiptir. Hatta yapılan kazılarda M.Ö. Sümer, Eti, Uygur ve Hun dönemine ait çocukların korunması ile ilgili belgelere rastlanmıştır. Bugünkü Moğolistan’da kurulan Hun Devletinde çocukların korunması için birçok kurum kurulmuş ve çalışmalar yapılmıştır. Ortaya çıkan belgeler ışığında M.Ö. 1280’li yıllarda Etiler’in kurdukları çeşitli vakıf niteliğindeki kurumlardan bir kısmının da çocukları koruma ile ilgili olduğu ve bu anlamda ilk vakıf faaliyetlerine sahip oldukları ifade edilmektedir. M.Ö. 12. yüzyılda ise Uygurlar, çocuk korunmasına dair ikinci vakfi kurmuşlardır. Yine tarihi kaynaklara göre M.Ö. 8. yüzyılda Mezopotamya’da Sümer Devletinin korunmaya muhtaç çocuklarla ilgili çeşitli tedbirler aldığı da bilinmektedir (Enç, Çağlar ve Özsoy, 1975).

Özellikle Selçuklular döneminde, 12. ve 13. Yüzyıllarda (bimaristan veya darüşşifa adı ile) Anadolu’da birçok hastane veya rehabilitasyon merkezleri açılmıştır. Açılan bu şifa merkezleri hasta, engelli ve rehabilite edilmesi gereken kişilere hizmet vermekte ve bu anlamda verdikleri bu hizmetleri ile bu kurum ve kuruluşlar tıp ve psikiyatri tarihinde anlamlı bir hizmet gerçekleştirmektedirler. Bimaristanlar, kurumsal yapılarında miskinler tekkesi denilen (âciz, zavallı, yoksul anlamında) ve halktan ayrı tutulan cüzzamlıların barındırıldığı müstakil

binalara yani tedavi, bakım ve koruma merkezlerine de sahiptiler. Bu merkezlerde özellikle, bakıma ihtiyacı olan ve akıl sağlığı bozulmuş olan bireylerle terapi ve tedavi amaçlı olarak hizmet verilmekte ve hatta bu kişilere özel olarak müzik terapisi uygulanmaktaydı (Güreşsever, 2004:28).

Bu kurum ve kuruluşların en eskilerinden kabul edilen ve İlhanlı prensi Gazan Mahmut Han'ın hükümdarlık döneminde (1271-1304) Tebriz yakınlarında kurulan birçok vakıf arasında kimsesiz ve öksüz çocuklar için kurulan kurumların da olması dikkat çekmektedir (Kut, 1988: 138-139). Eytamhâne (yetimhane) denilen ve yüz yetim ve metruk çocuklara bakmak üzere kurulmuş müesseseler de aynı dönemin eserleri arasındadır. Hatta aynı dönemde dul kalan kadınlar, fakirler ve kimsesizlerin cenazelerini kaldırmak, yolları temizlemek, efendilerden korkan kölelerin kırdıkları çanak-çömlek gibi şeylerin tazmin edilmesi, kışın aç kalan kuşların beslenmesi için ayrı ayrı hizmetler için bile kurum ve kuruluşlar kurulmuştur (Canan, 1991:59).

Osmanlılarda korunmaya muhtaç kişilerin, kimsesiz, yoksul, talebe ve misafirlerin kalabilecekleri kurumlar ve adına 'imarethane' adı verilen kurumlar kurulmuştur. Evliya Çelebi Seyahatname'sinde '*18 krallık ve padişahlık gezdiğini ve Osmanlıdaki kadar imarete hiçbir yerde rastlamadığını*' ifade etmektedir (Şeker, 1991:157-163). Bütün bu hizmetlerin yerine getirilmesi için Osmanlı Devleti'nde zekât ve vakıf kurumları adı altında iki yapının varlığı önemli bir yere sahiptir (Doğan, 1999: 81). Hayır kurumları kurmakta önemli eserler ortaya koyan Osmanlıların sosyal güvenlik sistemleri örf (hars) ve İslam olmak üzere iki kaynaktan beslenmektedir (Doğan, 1999: 48).

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde fethedilen şehirlere, Selçuklu devlet geleneğinin bir devamı niteliğinde özellikle devlet adamlarının ve zengin hayırseverlerin katkılarıyla vakıf niteliği ile ihtiyaç sahibi olanların barınma ve bakım hizmetlerini gören kurum ve kuruluşlar yapmışlardır. Osmanlılar, Anadolu Selçuklu Türklerinin Selçuklular tarafından kurulan birçok sağlık ve sosyal hizmet kuruluşunun vakfiyesini aynen benimsemişler ve bunların gelecek dönemlerde de hizmetlerini yerine getirebilmeleri için vakıflar kurmuş ve bu kurumların gelirlerini sürekli arttırmışlardır (Seyyar, 2004: 28).

Vakıfların hizmetlerini ve Osmanlı toplumundaki yerlerini anlamak için Canan'ın (1991: 57) makalesinde ifade ettiği şu görüşleri dikkat çekicidir. Canan, vakıfların yaptığı hizmetler arasında bir fikir verebilmek amacıyla 18. yüzyılda var olan vakıflar içinden ihtimali sondaj yöntemiyle seçilen 330 tanesi üzerinde yapılan incelemelerden edinilen birkaç noktaya işaret etmektedir:

“Söz konusu araştırmaya göre, bu vakıfların toplam bütçesinin %28,16’sı eğitim-öğretim hizmetlerine harcanmaktadır; %30,75’i dini hizmetlere geri kalanı da başka hizmetlere. Dini hizmetler deyince öncelikle camiye bağlı hizmetler kastedilmektedir. Günümüzde olduğu gibi, her devirde camilerin çocuklara da hizmet verdiği göz önüne alınırsa, vakıfların çocuklara yönelik hizmetlerinin nispetinde daha da artma olacağı söylenebilir. Bu noktanın anlaşılması için, vakıfların bütçesine bakmak bilgilenmek açısından önemlidir. Canan aynı makalesinde devamla vakıfların bütçelerine de temas ederek şu tespitleri yapmaktadır: ‘Bu mevzuda kesin bir rakam vermek zor. Ancak, konuya ışık tutacak, kısmen tahmin, kısmen hesaba dayanan bazı açıklamalar kaydedebiliriz:

1-18. ve 19. asırlarda Osmanlı İmparatorluğunu gezen bazı batılılar imparatorluk dâhilindeki gayr-ı menkul emlakın dörtte üçünün vakıf olduğunu tahmin etmişlerdir.

2- Cezayir, Fransızlar tarafından işgal edildiği zaman, buradaki emlakın yarısının vakıf olduğu görülmüştür.

3- Keza, Tunus arazisinin üçte ikisinin vakıf olduğu tespit edilmiştir.

4- 1925’te yapılan bir hesaplama Mısır’da ekilen arazinin sekizde birinin vakıf olduğunu göstermiştir.

5- 18. yüzyıla ilgili olarak vakıfların ifa ettikleri hayır hizmetleri, devlet bütçesinin en az üçte birine eşit bir miktara ulaştığı söylenebilir. Bu, elbette büyük bir yekûn teşkil etmektedir. Hatta bizzat vakfiyelerdeki rakamlara dayanarak, vakıfların bütçesinin neredeyse imparatorluk bütçesinin yarısına eşit olduğu söylenebilir”

Orta çağda Avrupa’da şeytani hastalıklara yakalandıklarına inanılan yaşlı ve engellilerin yakıldığı bilinmektedir. Aynı dönemde Osmanlılar, cüzzamlıları, cüzzam hane (Leprozoryum) denilen bakım merkezlerinde koruma altına alıyorlardı. Bakıma muhtaç cüzzamlıların geçimleri ise vakıf gelirleri ile sağlanıyordu. Sosyal ilişkiler ve doğal meşguliyetlerle terapisi gerçekleştirilen cüzzamlılar, çevresi duvarlarla çevrilmiş yeşil bahçelerde kümes hayvanları ve keçi gibi küçükbaş hayvanlar besleyerek hayatlarını sürdürüyorlardı (Seyyar, 2004: 29).

Osmanlı Devleti, birçok hayır faaliyetleri ve uygulamalarıyla, bir sosyal refah devleti olmanın gereğini yerine getirmesiyle dikkat çeken bir devlettir. Hatta Osmanlı Devleti’nde bugünkü anlamda sosyal yardım kuruluşlarına benzer sosyal güvenlik ve sosyal yardım teşkilatlanmalarının varlığına rastlanmaktadır. Bu anlamda bu amaca uygun olarak açılmış imarethane, şifahane, aşhane ve vakıflar toplumun geneline yayılmış ve ihtiyaç sahibi insanların hizmet alabildiği hayır kurumlarıdır. Bu kurumların ihtiyaçları kurulan vakfiyelerin gelirleri vasıtasıyla karşılanarak zengin ve fakirler arasında bir köprü gibi

işlevlerini yerine getirmişlerdir. (Doğan, 1999: 84), Vakıfların çoğu, insanların, ekonomik hayatta karşılaşacakları risklere karşı onlara güvence sağlamak amacıyla kurulmuş ve bu hizmet kurumlar tarafından yapıldığından, tek tek bireylere yapılan iane ve sadaka şeklindeki yardımların bireylerin küçük düşürülmeden gizli yapılmasına dikkat edilirdi. Vakıf ile yardım alanlar arasında birlik ve dayanışma duyguları gelişmekte ve bu da sınıflar arası çatışma ve kıskançlıkların önlenmesine ve hatta sınıfların kaynaşmasına sebep olmaktadır.

Ayrıca bu yolla insanlar hayır ve hasenatta bulunmanın ruhsal hazzını ve huzurunu yaşayarak bir nevi rehabilite oluyorlardı. Özellikle günümüz modern toplumlarında insanlar, topluma ve hatta kendilerine yabancılaşmanın bir sonucu olarak ortaya çıkan anomik bir durumdan da korunmaktadırlar. Osmanlı Devleti'nde günümüzdeki emekli aylığı gibi bir maaş ödeme sisteminin varlığı da dikkat çekmektedir. Bu maaş yardımından yaralananlar; ileri yaşlı, engelli veya yaşlı olup iş yapamaz halde olanlar, güçsüzlüdür (DPT, 1991: 9).

Osmanlı'da Yetim Çocuk Vakıflarının Gelişimi

Osmanlıda kurulan vakıfların en önemlileri, çocukların korunmasına ilişkin özel hükümlerin bulunduğu Fatih vakıflarıdır. Osmanlılar döneminde hayır işleri yapmak üzere bütün padişahlar hanedan vakfiyeleri kurma ve işletme geleneği oluşturmuşlardır (Kut, 1988: 138-139). Fatih Sultan Mehmed Vakfı, 370 sayfalık vakfiyesinin özellikle çocuklara ait kısmında özetle yetimlerin ve fakir çocuklarının yetiştirileceği bir dâru'ttâlim'den bahsedilmektedir. Eğitim işleri ile ilgilenen öğretmenlerin maaşları ile yetim ve fakir çocuklara nakdi ödenmesi kararlaştırılan yardımlar da aynı vakfiyede zikredilmektedir. Bu ödenekler, her bir yetim çocuğa, hidane yaşından (hidane; çocuk ve çocuk hükmünde olan kişilerin bakım ve himayesini, eğitimi içeren bir kavramdır) çıkıp öz bakım işlerini görebileceği gelişim yaşına girene kadar (yani yeme, içme, giyinme gibi temel ihtiyaçlarını kendi kendine yapabildiği 7-8 yaşına kadar) verilmelidir. Bu yaşa gelince de kesilerek bir başka yetime bağlanmalıdır (Canan, 1991: 59-60). Her yetim çocuk için aylık 15 akçe olarak dağıtılan ödeneklerin, her sene sonunda da görevlilerin görevlerini tam olarak yapıp yapmadıklarına dair kontrollerinin yapılması esasa bağlanmıştır. (Canan, 1991: 59-60).

18. yüzyılın başlarında, öksüz ve yetim çocuklara dağıtılmak üzere, hayvan sahiplerinden, tacirlerden ve maden işletmesi sahiplerinden vergiler alınmış ve 1860'lardan sonra da bakıma muhtaç, yetim ve öksüzler için yuvalar açılmaya başlanmıştır. Bu yuvalarda, çocuklara yeteneklerine göre çeşitli sanatlar öğretilmiş ve onların kısa zamanda

hayata hazırlanmaları için faaliyetler yürütülmüştür (Öğülmüş, 1991). Yapılan her çeşit yardımlar, bir sosyal sistem içinde kurumsal olarak fonksiyon icra etmekteydi. Günümüzde bakanlıklar, belediye ve diğer kamu kurumlarının yapmış olduğu sosyal yardım ve bakım hizmetlerinin büyük bir kısmı, Osmanlılar zamanında vakıflar aracılığıyla yerine getirilmekteydi (Yediyıldız 1982:5). Vakıflar vasıtasıyla yerine getirilen hizmetlerden yoksullar, engelliler, yetimler, dullar, kimsesizler, hastalar ve güçsüzlere yönelik olarak yapılan hizmetler, ancak Osmanlı Devleti'nde 19. asra kadar modern anlamda sosyal güvenlik kurumları tarafından yerine getirilmişlerdir. Sosyal Hizmetler, vakıf ve imaretler çatısı altında ifa edilmiş ve bu vakıflar aracılığıyla kimsesiz, dul, yetim ve engellilere yardım etmek devam eden bir anane haline gelmiş ve idareciler de bu alana özel bir değer vermişlerdir (Ballar, 1988: 5).

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyıla gelindiğinde çocukların korunması ile ilgili hükümler alınmış, kurum ve kuruluşlar kurulmuş ve onları işletmeye yönelik nizamname ve kanunlar da çıkarılmıştır. Bu kapsamda 1858 yılında çıkarılan Eytam Nizamnamesi ile yetimlere koruma ve bakım hizmetlerinin daha iyi yürütülmesine çalışılmıştır. Bu Nizamnameye göre; yetimlerin işleri, onlara bırakılan malların yazılması ve satılıp parasal bir değere kavuşuncaya kadar gerekenlerin yapılması ve bu paradan yetimlerin her türlü ihtiyaçları karşılandıktan sonra geriye kalan meblağın yine yetimler adına korunması olarak ifade edilmiştir. Eytam Nizamnamesinden önce yetim çocuğun bu sayılan hizmetlerini yerel memurlar yapar, ancak yetime kalan malların miktarı çoksa bütün bu işleri yapmak üzere 'Nazır' denilen bir kişi atanırdı. Sonrasında Eytam Nizamnamesi ile bütün bu hizmetleri yürütmek için Emval-i Eytam Nezareti adı ile bir kurum ihdas edilmiştir (Okur, 1996: 1). Aynı yapılanmayı Mithat Paşa'nın, Tuna Valisi iken kurduğu çocuk ıslahaneleri ile ilgili 1868 tarihli nizamnamede de görmek mümkündür (Kocacık, 1984: 142). Bu çerçevede 1873'te Darüşşafakanın kurulmasıyla, yetim çocukları eğitmek için 1875'te Sultan Abdülaziz'in yardımıyla İstanbul Fatih'te 'Darüşşafakat'ül İslamiye' adıyla bir kurum ihdas edilmiş ve 1896'da da Darülaceze adıyla kimsesiz ve yardıma muhtaçlara yönelik bakım evleri ve yurtları kurulmuştur (Bilgin, 1997). II. Abdülhamit döneminde ise Maarif Nezareti'ne bağlanan ve II. Meşrutiyet döneminde ise bağımsız bir statü kazanan Darüşşafaka hızla gelişmiştir. (Bilgin, 1997; Türk Ansiklopedisi, 1964: 326).

Darülaceze, 1895 yılında çıkarılan yönetmelikle, kimsesiz çocukların bakım, eğitim ve barınma hizmetlerini üstlenmiş, bunun yanında dilencililiğin ortadan kaldırılarak hasta, engelli ve kimsesizlere iş imkânı sağlanması da hükme bağlanmıştır. Darülaceze kurumu, bu çerçevede din, mezhep ve millet gibi unsurların ayrımı gözetilmeksizin,

çalışamayacak durumda olan düşkün, hasta erkek, kadın ve çocukların himayesinden sorumluydu. Kurum bu hizmeti sadece İstanbul için değil İstanbul dışından gelenlere de veriyordu.

1914 yılında hazırlanan iç tüzüğe göre Darülaceze için toplam kapasitesi 1000 yataklı olan bir yurt yapıldı. Bunun 400'ü erkek, 200'ü kadın, 300 yatak erkek yetimlere ve 50 yatak da kız yetimlere idi. Bunlar arasında 50 yataklık bir tesis de yeni doğmuş çocuklar için kurulmuştur (Koçu, 1974: 74). Şişli (Etfal) Çocuk Hastanesi de yine aynı dönemde ve yalnızca çocuklara mahsus olarak kurulan ücretsiz bir hastanedir. Kamu yararına olan dernekler gibi yönetilmesine karar verilen bu kurum, 1896 yılında II. Abdülhamit zamanında Dâhiliye Nezareti'ne (İçişleri Bakanlığı) bağlanmıştır.

19. yüzyılda Osmanlı Devleti, girdiği çeşitli savaşlardan yenilgi ile çıkması nedeniyle sosyal ve ekonomik açıdan olumsuz olarak etkilenmiş ve özellikle de halk arasında '93 Harbi' olarak bilinen ve 1877-1878 yıllarında yapılan Osmanlı-Rus savaşı, devlete büyük kayıplar verdirmiştir. Bu savaşta asker ve sivillerden toplamda yaklaşık beş yüz bin Müslüman Türk şehit olmuş, bir milyonu aşan insan da mülteci olarak başta İstanbul olmak üzere Anadolu'ya sığınmak zorunda kalmıştır. Savaşta babaları şehit olan çocuklar ve göç ederek gelenlerin barınma ve himayesi, devlet için büyük bir yük oluşturmuş ve bu yetim çocuklar da Darüşşafaka'ya yerleştirilmişlerdir (İpek, 1994: 232).

Korunmaya muhtaç çocuklarla ilgili sorunların büyümesi sonucu toplum içinde sivil insiyatiflerin de katılımıyla çözümler aranmış ancak bu çabaların yetersiz olması üzerine devlet marifetiyle çözüm yolları aranmıştır. Devletin bu alanda yaptığı çalışmaların ilki 1903 yılında, II. Abdülhamid'in tahta çıkışının yıldönümü sebebiyle açılan, Darülhayr-ı Ali'dir. Bu kurumda bakımı ve korunması yapılan çocukların sayısı 400 kadardır. Ancak bu kurum 1909 yılında kapatılmıştır (Çavuşoğlu, 1995:8). Devletin ve ülkenin o dönem yaşadığı zor şartlar çerçevesinde, bir de girilen Balkan Savaşları ve sonrasında 1. Dünya Savaşı ile Osmanlı Devleti'nin birkaç cephede savaşmak zorunda kalması sebebiyle cephelere sürekli asker sevk etmek zorunda kalması ve giden askerlerin büyük çoğunluğunun şehit düşmesi ile ülkede kimsesiz çocuklar sorunu katlanarak büyümüştür. Savaş sonrasında yaşanan toprak kayıpları ile İstanbul başta olmak üzere diğer başka illere büyük kitlesel göçlerin gelmesi ve bütün bunların üst üste gelişmeler olması, devletin ve ailelerin bu manzaradan olumsuz etkilenerek sosyoekonomik yönden çöküşüne sebep olmuştur (Çavuşoğlu, 1995: 7-8).

Osmanlı Devleti, aynı dönemde girdiği savaşlarda, çok sayıda şehit vermiştir. Birinci Dünya Savaşında açlık ve sefaletin hâkim olması,

düşmanın işgal ettiği yerlerde öksüz ve yetim sayılarının yüksek olması sebebiyle bu alanda hizmet veren Darülaceze'nin hizmetlerinin yetersiz kalması sonucu, devlet yeni tedbirler almak zorunda kalmıştır. Bu durumda özellikle savaşlarda şehit düşenlerin eş ve çocuklarına devlet korunması bir zorunluluk haline gelmiştir. İşte bütün bu sebeplerle sadece şehit çocuklarını barındırmak, eğitmek ve bir meslek sahibi yapmak üzere zanaat öğretmek amacıyla 1915'te darüleytamlar (yetimhane) açılmaya başlanmıştır. Savaşın ortaya çıkardığı fakirlik ve sefaletler sonucu İstanbul'daki kimsesiz ve korunmasız çocuklara yönelik olarak İttihat ve Terakki Fırkası da ilgi göstermiştir. Bu çocuklar için Tophane'deki Yamalı Hamam, belediye tarafından kiralanarak “Yamalı Hamam Barındırma Yurdu” adıyla hizmete sokulmuştur. Ancak yetimlerin sadece şehit çocuklarıyla sınırlı olmadığı ve bunun dışındaki yetim çocukların sayısının da fazla olması sebebiyle bu alanda yeni bir düzenleme yapılmıştır. Buna göre, öncelikle şehit çocuklarını, sonraki aşamada da Balkan Harbinden sonra göç ederek gelen yetimleri, barındırıp himaye etmek, eğitmek ve bir zanaat öğretmek amacıyla İstanbul başta olmak üzere ülkenin çeşitli yerlerinde yetimhaneler açılmıştır.

Yeni kurulan Cumhuriyet döneminde ise Atatürk'ün talimatlarıyla ‘Himaye-i Etfal Cemiyeti’ (Çocuk Esirgeme Kurumu) 10 Haziran 1921 tarihinde kurulmuştur. Çocukların yaşaması muhtemel sorunları çok daha geniş bir açıdan ele alan Himaye-i Etfal Cemiyet-i Umumiyesi, Nizamname-i Esasisinde kurumsal faaliyet alanlarını özetle şu şekilde belirlemektedir (Okay, 1999):

- Çocuklara eziyet edilmemesi,
- Anne ve babaları dâhil, hiç kimse tarafından, çocukların bedensel ve ruhsal durumlarını tehlikeye düşürecek hizmetlerin gördürülmemesi,
- Fakir ve hasta çocukların tedavilerinin sağlanması,
- Çocukların tütün ve bağımlılık oluşturacak maddelerden korunması,
- Okulların tatil zamanlarında fakir çocukların kırlara ve yazlıklara gönderilmesinin sağlanması,
- Hizmetçi, besleme ve evlatlıklara kötü muamele edilmemesi,
- Himaye-i Etfal'e ilişkin kütüphaneler kurulması,
- Anne ve babaları tarafından terbiye edilemeyen veya mahkûm olan çocuklar için ıslahhaneler kurulması,
- Çocukların sağlıklı bir şekilde yetiştirilmeleri için oyun alanlarının kurulması,
- Himaye-i Etfal ile uğraşan uluslararası kuruluşlarla bağlantı kurulması

Bu anlamda Türk Medeni Kanunu'nda çocukların korunmasına ilişkin hükümler, 1926 yılında 743 sayılı yasa ile kabul edilmiştir. 1926 yılında

ise 765 sayılı Türk Ceza Kanunu ile de çocukların korunmasına yönelik, onları her türlü istismardan koruyacak önleyici hükümler getirilmiştir. 1933 yılında İstanbul Belediyesi tarafından yönetilen 'Galata Çocukları Kurtarma Yurdu' açılmış ancak bu yurt, 1943 yılında kapatılmıştır (Kocacık, 1984: 143). Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin adı 1935 yılında 'Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu' adını almıştır. Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Tüzüğü'nde, 'yoksul okul çocuklarına, eğitim araç ve gereçleri ve giyim eşyaları temin etmek; beslenmeleri için aşıları ve öğrenci sofraları kurmak' gibi hizmetler görevleri arasında sayılmıştır (Çavuşoğlu, 1995: 49-50). 1949 yılında, 33 maddelik '5387 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocukları Koruma Kanunu' ile kurum, günün gereklerine ve değişen ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenmiştir. Bu kanunla 0-6 yaş grubu arasındaki çocukların bakımı Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na verilirken; 7-18 yaş arası çocuk ve gençlerin bakım ve yetiştirilmesi ise Millî Eğitim Bakanlığı tasarrufuna verilmiştir (Gökçe, 1971, 64-75; Akol, 1950: 68).

1982 Anayasası'nın 61. Maddesi ile harp ve görev şehitlerinin yakınları ile malûl, gazi, engelli ve yaşlıların yanında, çocuklarının da korunması sağlanmıştır. 1983 yılında kabul edilen 2828 sayılı 'Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu' ile çocukların korunması tekrardan güncellenerek değişikliğe uğramış ve ilgili kurumların bir devamı olarak faaliyete başlamıştır (Kocacık, 1984: 143). Başbakanlığa bağlı bir kurum olarak hizmet veren kurum daha sonra 2011 yılında kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na görevlerini devretmiş, günümüzde ise Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü çatısı altında aynı görevleri ifa etmektedir.

Ailede Değişim ve Çocuk Mahrumiyeti

Ailenin, geleneksel aile yapısından çekirdek aile formuna dönüşmesi süreci, genel olarak toplumun değişimiyle paralel bir değişim süreci içinde gerçekleşmektedir. Toplumsal sorunlar, toplumsal kurumların değişimi ve işlevlerinin farklılaşması ile toplumun yapıtaşısı ve en temel kurumu olan ailenin de değişimine sebep olmaktadır. Toplumsal sorunları birbirinden bağımsız düşünmek sosyolojinin temel prensiplerine uygun bir düşünce değildir. Bir alanda var olan bir değişim ya da sorun diğer alanları da etkilemektedir. Toplumsal değişim süreci içinde yaşanan birtakım sorunların, onun en küçük bir parçası olan aileyi de etkilemesi her zaman mümkündür. Mesela kırsal alanda ve tarımsal üretim araçlarında yaşanan değişimler, tarımsal mekanizasyon ve teknolojilerin değişmesi ya da toprak mülkiyetindeki değişmelerin hepsi aile yapısı üzerinde de belirli değişim ve farklılaşmaları da beraberinde

getirmektedir. Hızlı değişim ve dönüşümlerin yaşandığı günümüz modern toplumlarında, geleneksel toplumsal yapı içerisinde örneğine az rastlanan aile yapılarına da rastlanmaktadır. Toplumsal değişim ve sonrasında oluşan sorunların aileyi etkilemesi ile aile yapısında da değişimler meydana gelmiş ve aile geçmişten farklı form ve aile içi norm ve rollerin değişimi ile yeni duruma ayak uydurmaya çalışmıştır. Bu anlamda Jersild (1978: 19), çeşitli özellikler nedeniyle toplumsal bir sorun oluşturma potansiyeline sahip aile yapılarını sekiz grupta toplamaktadır:

- 1) Ebeveynlerden biri ya da ikisinin de çocuğu reddettiği evler,
- 2) Anneliğin çeşitli sebeplerle geçici bir ayrılıkla (hastaneye yatma gibi) sürekli kesintiye uğradığı evler,
- 3) Dul bir annenin tek başına yönettiği evler,
- 4) Ayrılık veya boşanma sonucu bütünlüğü dağılmış evler,
- 5) Babanın vefatı veya uzun süre ayrılması ile babasız kalmış evler,
- 6) Annenin çalışması sonucu günün belli saatlerinde evde bulunamadığı için kısmi zamanlı annesiz sayılabilecek evler,
- 7) Birden fazla annenin bulunduğu evler,
- 8) Bakımevlerinde bulunan ve bu sebeple evsiz duruma düşmüşlerin yaşadıkları evler ve aileler”

Sorunlu ya da parçalanmış aile modelleri olarak dikkat çeken bu aile tipleri, aynı zamanda içinde yaşayan çocukların korunmaya muhtaçlığının öne çıktığı aileler olarak da görülmektedir. Korunmaya muhtaçlık olgusu ve sorunu; toplumsal değişme sürecinin bir sonucu olarak hem kırsal ve hem de kentsel aile yapılarında görülen bir olgudur (Cılga, 1986: 36-37). Korunmaya muhtaç aile yapısı içinde bulunan çocuklar ve gençler, toplumsal yapıda görülen hızlı ve anomik değişimler sonucu ortaya çıkmaktadırlar.

Sonuç ve Değerlendirme

Tarihsel değişim içinde varlıklarını sürdüren ve bu değişim süreçleri içinde çeşitli formlarda görünen sosyal hizmet ve destek kurumlarının, genel anlamda her dönem ve bütün toplumlarda var olduğu bilinmektedir. Toplumsal kurumların oluşması ve çağdaş anlamda yeni formlara ve yapılara öncülük etmesi kısa bir tarihi süreç içerisinde olmuş değildir. Bilakis tarihsel olarak çok eski tecrübeler ve uygulamalara dayanmaktadır. Zaten bir kurumun çağdaş anlamda işlevlerini tam olarak yerine getirmesi; tarihsel derinliği ve geçirdiği süreçler, geçmişte kazandığı tecrübe ve toplumun kültürel birikimlerinden beslenmesi ile doğru orantılıdır. Bu anlamda her toplumun kendi tarihsel şartlarının ürünü olarak toplumsal kurumların da kendine özgü formlarının ortaya

çıkması; içinde olduğu toplumun tarihsel tecrübe ve birikimlerinin bir ürünü olmalarıyla mümkündür.

Günümüz modern dönemlerinde Türkiye’de korunmaya muhtaç olarak yaşayan fakat resmi istatistiklere girmeyen çok sayıda çocuk nüfusundan bahsedilmektedir. Bu anlamda sadece yuva, yurt ve evlerde barınan çocuklara bakıldığında bile bu sorunun çözümü için toplumsal ve ailevi değerlerin yaşatılması ve korunmasının önemi daha da iyi anlaşılabilir. Ailedeki değişim geleneksel toplum ve aile yapısının çözülmesi, modern toplum ve ona uygun çekirdek aile formunun yaygınlaşması süreci, toplumsal diğer değişimlerle iç içe gelişmektedir. Kırsal ve kentsel alanların kendilerine özgü yapıları ve bu yapılardan ortaya çıkan çeşitli sorunlar, üretim yapısındaki değişimler, tarımsal üretimdeki yeni uzmanlıklar ve toplumsal ilişkilerdeki yeniden örgütlenme süreci gibi çok çeşitli faktörler; aile yapılarının da bu durumdan etkilenmesini kaçınılmaz olarak etkilemektedir. Bu anlamda tarımsal alanın kendine özgü yapısından kaynaklanan çeşitli gelişmeler de aynı sorunun farklı boyutlarda var olmasına sebep olmuştur. Örneğin toprakla ilişkileri süren ailelerin farklı sorunlar yaşarken toprakla ilişkileri kopan ve ücretli olarak çalışma durumunda olan ya da işsiz kalan ailelerin de farklı tonlarda da olsa bu sorunları yaşadıkları görülmektedir. Tarımsal üretimin, toprak mülkiyetinin ve tarımsal işletme yapısının değişmesi ile aile, bu çok yönlü değişimlerden de etkilenmektedir (Timur, 1972: 43-65; Tekeli, 1977: 34-39).

Aynı şekilde kent hayatında da ailenin kentsel kökenli sorunlar yaşadığı görülmektedir. Her yerleşim biriminin kendine özgü toplumsal ve kültürel dokusu, ona uygun kurumsal bir form oluşturmaktadır. Bu forma uygun gelişim sağlayamayan yapılar da ya çözülmeye ve dağılmaya ya da yeni duruma uyum sağlamaya çalışmaktadır. Bu durumda toplumun yapısal sorunlarının etkilediği en temel kurum olan ailenin de değişimi kaçınılmaz olmaktadır. Ailenin yapısal olarak değişip küçüldüğü şehir hayatında korunmaya muhtaçlık sorunu daha da büyümüştür. Ailedeki bu yapısal değişiklik, geleneksel aile yapılarından çekirdek aileye doğru değişim, ailenin parçalanmasını ve çözülmesini de hızlandırmıştır. Bu durum, küçüldükçe birbirine daha çok bağlanan aile bireylerinden ziyade, aile bağları daha da zayıflayan bir yapı ortaya çıkarmıştır. Geleneksel toplum ve aile yapılarındaki kontrol mekanizmalarının modern toplumsal yapılarda işlevlerini yitirmesi ya da yerine getirememesi korunmaya muhtaçlık sorununu daha da arttırmış ve işlev ve görevlerini çeşitli kurumsal yapılara devretmiştir.

Toplumsal, kültürel ve ekonomik faktörlerin etkisiyle meydana gelen değişim, ailenin hem yapısında ve işlevlerinde hem de aile içi rollerin ve

duygusal bağların da değişimine sebep olmaktadır. Yapısal olarak değişen ve dönüşen toplum, aile içindeki ilişkileri de değiştirmiştir. Babanın geleneksel toplumdaki otoritesi modern toplumda zayıflamış, kadınların toplumsal statüleri yükseldikçe aile içinde daha eşitlikçi ilişkisel yapılar ortaya çıkmıştır. Burada bu hızlı değişimden en çok etkilenen ve korunması gereken kurumun da ailenin kendisi olduğunu düşündürülen örnekler toplumda çoğalmaktadır. Bu anlamda ailenin, toplumsal ve ekonomik alanlarda meydana gelen değişimlerden etkilenmesini en az zararlarla atlatabileceği bir korunma mekanizmasına dâhil edilmesi, aile birliğinin ve yapısının da korunmasını içerecek uygulama ve tedbirlerin alınması önem kazanmaktadır. Sonuçta asıl korunması gerekenin toplumsal ve ekonomik değişimlerden en az zararlarla korunması gereken aile kurumu olduğu düşünülmektedir. Bu anlamda ailenin varlığını koruması, sürdürmesi ve sağlıklı gelişmesi, toplumsal yapı içerisinde en temel bir kurum olarak muhafaza edilmesi, toplumların geleceği açısından önemi her geçen zamanda artan bir değere sahiptir. Aksi halde bu sorunlar bütün toplumların gelecekte en yakıcı sorunları olarak tartışılmaya devam edecektir.

Kaynakça

- Akol, O. (1950). *Kimsesiz Çocuklar*. Ankara: Örnek Matbaası, s. 68.
- Ballar, S. (1998). *Türk Hukukunda Sosyal Hizmetler ve Çocuklar*. İstanbul: Cem Ofset.
- Bilgin, B. (1997). Yetim ve Kimsesiz Çocuklarla İlgili Tesis Kurmanın ve Yaşatmanın Önemi. *Diyanet İlmî Dergi*, C:33, S:3, Temmuz-Eylül
- Canan, İ. (1991). Vakıfların Çocuğun Korunmasına Yönelik Fonksiyonel Yapıları. *Aile ve Toplum Dergisi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Dergisi, 1(2), 56-62.
- Cılga, İ. (1986). Korunmaya Muhtaçlık Olgusunun Sosyolojik Analizi. *Cumhuriyet Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:7, s.31-45.
- Çavuşoğlu, T. (1995). *Sosyal Hizmetlerin Yakın Tarihinden Sayfalar, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Yaprakları 1917-1983*. Ankara: Sabev Yayınları.
- Doğan, M. S. (1999). *Sosyal Tarih Açısından Osmanlılarda Sosyal Güvenlik Kurumları (Osmanlı Devleti'nin 700. Kuruluş Yılı Anısına)*, Sakarya Üniversitesi Basımevi, Yayın No:41, Sakarya.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (1991), "Sosyal Güvenlik Hizmetlerinin Rasyonalizasyonu", VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ö.İ.K. Raporu, D.P.T. Yayını, Ankara.
- Enç, M., Doğan Ç. ve Özsoy Y. (1975). *Özel Eğitime Giriş*, Ankara: Kalite Matbaası, Aktaran: Necla TUZCUOĞLU, yayınlanmamış Yüksek Lisans

- Tezi, “Korunmaya Muhtaç Çocukların öğrenim Problemleri”, Ankara, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağustos 1989, s.11.
- Giddens, A. (2008). Sosyoloji (Cemal Güzel, Çev.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gökçe, B. (1971). Memleketimizde Cumhuriyet Döneminde Kimsesiz Çocuklar Sorunu ile İlgili Tutumun Sosyolojik Mukayeseli Tahlil ve İzahı. Ankara: Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Güreşsever, G. (2004), ‘İstanbul Tıp Kurultayı’, 25-30 Eylül 1977, İstanbul, ss. 14-22, Aktaran: Seyyar Ali, Teorik ve Pratik Boyutlarıyla Sosyal Bakım, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Genel Müdürlüğü, Genel Yayın No: 44, Kilim Matbaacılık, İstanbul, s.28.
- İpek, N. (1994). Rumeli’den Anadolu’ya Türk Göçleri (1877-1890). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Jersild, A. (1978). Çocuk Psikolojisi (Gülseren Günçe, Çev.). Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Kocacık, F. (1984). Korunmaya Muhtaç Çocuklar Sivas Kız ve Erkek Yetiştirme Yurtları- I. C.Ü.F.E.F. Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 2, Dilek Matbaası, Sivas, s.87-121.
- Kocacık, Faruk (1984), Korunmaya Muhtaç Çocuklar Sivas Kız ve Erkek Yetiştirme Yurtları- II, Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:3, Kasım, Dilek Matbaası, Sivas.
- Koçu, R. E. (1974). Darülaceze (1895-1974). İstanbul: Darülaceze’ye Yardım Derneği.
- Kut, S. (1988). Sosyal Hizmet Mesleği; Nitelikleri, Temel Unsurları, Müdahale Yöntemleri. Ankara,
- Okay, C. (1999). Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti (1917-1923). İstanbul: Şule Yayınları.
- Okur, Y. (1996). Darüleytamlar. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, On dokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Öğülmüş, S. (1991). Yetiştirme Yurtları, Türk Aile Ansiklopedisi. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Seyyar, A. (2004). Teorik ve Pratik Boyutlarıyla Sosyal Bakım. İstanbul: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Şeker, M. (1991). İslamda Sosyal Dayanışma Müesseseleri. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Türk Ansiklopedisi (1964), ‘Darüşşafaka’, Ankara, C.XII).
- Yediyıldız, B. (1982). Vakıf Müessesesinin 18. Asır Türk Toplumundaki Rolü. Vakıflar Dergisi, Sayı:14, s.5.
- <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2828&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> Er. Tar. 08.09.2022